

УДК 330.342.146:334.73.021

О.О. Юрманова, канд. екон. наук
О. Щирбак
Донецький інститут залізничного
транспорту

КООПЕРАТИВНИЙ СЕКТОР ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН: ДОСВІД ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається соціально-економічна природа різних кооперативних форм з позиції їх комплексної включеності в структуру соціальної економіки. Оскільки дослідження кооперативного сектора як складової соціальної економіки у вітчизняній літературі відсутні, автори пропонують звернутися до накопиченого досвіду в рамках західноєвропейського кооперативного руху.

Ключові слова: соціальна економіка, кооперативний сектор, комерційні, некомерційні організації, сільськогосподарські кооперативи, споживчі кооперативи, кредитні спілки, кооперативні банки, виробничі кооперативи, товариства взаємного страхування, житлово-будівельні кооперативи, соціальні послуги.

Вступ. Сучасні соціально-економічні системи найбільш розвинених країн, насамперед Західної Європи, характеризуються боротьбою двох тенденцій. Перша тенденція відображає специфічну взаємодію традиційних демократичних інститутів і сучасної ринкової економіки, що виявляється в корпоратизації економічної й політичної влади, посиленні комерціалізації політичного процесу. Однак можна знайти і другу тенденцію, зв'язану із соціалізацією громадського життя й економіки. Це знаходить своє відображення в зростанні ролі громадянського суспільства, а також суспільних інститутів, що реалізують потреби вузькогрупового або нестандартного характеру та функціонують, як правило, на некомерційній основі. В умовах громадянського суспільства підсилюється соціальна відповідальність подібних атомізованих інституціональних утворень, яким властиві самоврядність, демократизм, ініціативність у суспільних справах на місцевому рівні. Процес інституціоналізації соціально-економічних систем сучасних розвинених країн означає включення в їхню структуру організацій, що активно розвиваються та займають проміжне положення між державними й ринковими (чисто комерційними) інститутами. Саме таким, на наш погляд, має бути місце такої інституціональної форми діяльності, як кооперативи.

У вітчизняній економічній літературі активно висвітлюються питання організації і діяльності суб'єктів сільськогосподарської (М.Й. Малік, В.В. Зіновчук), споживчої (М.В. Аліман, С.Б. Бабенко), кредитної (В.В. Гончаренко) кооперації. Але спроби (а вони досить часто зустрічаються в дослідженнях) презентувати кооперативи як особливу форму неприбуткових (некомерційних) організацій [9] ми вважаємо некоректними. Такий підхід фактично відтинає від кооперативного сектора певну групу організаційних кооперативних форм, як-то, виробничі (робітничі) кооперативи, сільськогосподарські виробничі кооперативи, чия господарська діяльність має ринковий характер, що означає одержання прибутку та його розподіл. Неоднозначним

The article considers the social and economic nature of various co-operative forms from a position of their complex inclusiveness in the structure of so-called social economy is. As researches of co-operative sector such as making social economy in the domestic literature are absent, the authors suggest addressing to the saved up experience in frameworks of the West European co-operative movement.

Key words: social economy, cooperative sector, the commercial, noncommercial organizations, agricultural co-operatives, consumer co-operative societies, the credit unions, co-operative banks, worker co-operatives, mutual insurance societies, housing co-operatives, social services.

залишається і становище споживчих кооперативів. Їх класифікують як некомерційні організації, але при цьому визнають за ними право одержувати та розподіляти за результатами їхньої господарської діяльності прибуток.

Найбільш прийнятним, на наш погляд, є аналіз соціально-економічної діяльності різних кооперативних структур у контексті їх включеності в механізм так званої соціальної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження методологічно-концептуальних основ розвитку сучасних кооперативних форм, що утворюють кооперативний сектор ринкової економіки, який постає одним з інструментів соціалізації економічних відносин. Кооперативний сектор у різноманітті свого функціонування є невід'ємним елементом так званої соціальної економіки (соціального сектору економіки) насамперед західноєвропейських країн і його соціальний потенціал можливо проаналізувати, виявляючи й узагальнюючи особливості західноєвропейського кооперативного руху. Основними для цього дослідження є методи аналізу, синтезу, порівняльного та системного підходів.

Результати. Поняття соціальної економіки (соціального сектору економіки) стало офіційно використовуватися в Європейському Союзі з 1989 року [8, с. 97]. Основними суб'єктами соціальної економіки, відповідно до європейської традиції, вважають такі чотири типи організаційних форм: кооперативи, товариства взаємного доходу (взаємного страхування) (mutuals), асоціації і фонди (CMAF).

Визначення соціальної економіки, що дається дослідниками західних країн, виходить з важливості ціннісних орієнтирів і значимості етичного підходу. Соціальна економіка містить у собі економічну діяльність підприємств, чії етичні принципи ґрунтуються на наступних положеннях: 1) демократичний характер прийняття рішень; 2) автономність управління; 3) увага приділяється наданню послуг, у тому числі й широкій

громадськості; 4) першорядного значення набуває турбота про людей та їхнє працевлаштування, а не капітал і розподіл доходів. Однак при цьому визнається, що одержуваний прибуток («формування надлишку») є необхідною умовою виконання для зазначених організаційних структур їхньої місії, але не рушійною силою їхньої соціальної діяльності.

Соціальна економіка не обмежується окремими, специфічними сферами діяльності. Виробництво будь-якого виду товарів і послуг може бути здійснене в рамках соціальної економіки. Наприклад, кооперативи, будучи невід'ємним елементом соціальної економіки, презентовані як у типово ринковій діяльності (сільськогосподарські, робітничі, ремісничі кооперативи), у фінансовій сфері (кредитні спілки і кооперативні банки, товариства взаємного страхування) і розподілі (споживчі кооперативи), так і в неринковій діяльності (кооперативи у сфері культури, освіти, туризму, охорони здоров'я, соціальної служби тощо).

Кооперативний сектор країн Європи характеризується такими показниками: об'єднує 267 000 кооперативних товариств, членами яких є 163 млн. осіб, є роботодавцем для 5,4 млн. службовців і забезпечує 4,8 млн. робочих місць. П'ять із шести країн світу, що характеризуються найбільшим внеском кооперативного сектору в національний ВВП, знаходяться в Європі: Швеція (19 %); Фінляндія (16,1 %); Швейцарія (11,0 %); Нідерланди (10,2 %); Норвегія (9,0 %) [5, с. 4, 8].

Усвідомлення значимості кооперативів як спільної форми соціально-економічної діяльності і складової соціального сектору європейської економіки також знайшло своє відображення в прийнятті в 2003 році Статуту Європейського кооперативного товариства (кооперативу). Ціль такого документа — ліквідувати юридичні й адміністративні перешкоди в межах Європейського Союзу на шляху міжнародного співробітництва європейських кооперативів.

Сучасна західноєвропейська кооперація презентована як у традиційних сферах діяльності, а саме споживання (споживчі товариства) і торгівля, сільськогосподарське виробництво (сільськогосподарські кооперативи), кредитування (кредитні спілки й кооперативні банки), житлово-будівельна кооперація, так і в нових для себе напрямках, зв'язаних з наданням специфічних соціальних послуг. Так, тільки Європі один європеєць з трьох є членом якого-небудь кооперативного товариства.

З погляду чисельності в кооперативному секторі Європейського Союзу лідирують сільськогосподарські кооперативи, на які припадає майже 43 % усіх кооперативів. При цьому їхня частка в обсязі сільськогосподарського виробництва на європейському ринку становить 60 % [1]. Причому в країновому розрізі подібні показники вражають ще більше. Так, Конфедерація фінських кооперативів Pellervo (Пеллерво) контролює виробництво у Фінляндії 74 % м'ясних продуктів, 96 % молочних продуктів, 50 % яєць, 34 % продукції лісового господарства [5, с. 12].

Традиційна й історично перша в Західній Європі споживча кооперація за останні десять-п'ятнадцять років зазнала певних змін. Європейські споживчі кооперативи стикнулися з жорсткою конкуренцією з боку приватних великих торговельних корпорацій, що активізувалися в умовах глобалізації споживчих рин-

ків і передових торговельних технологій, які впроваджуються з метою просування продукції як на національних, так і на світових ринках. Як антикризові заходи споживчою кооперацією були використані процедури злиття місцевих кооперативів у більш могутні регіональні, дрібні магазини було замінено великими сучасними торговельними комплексами (гіпермаркетами). Було здійснено й раціоналізацію торговельної мережі шляхом з'єднання роздрібних і оптових функцій та проведено диверсифікацію наданих споживчими кооперативами послуг. Європейська споживча кооперація зосередилася на роздрібній торгівлі, істотно скоротивши виробничу діяльність.

Створене в 1957 році Європейське співтовариство споживчих кооперативів (EUROCOOP) сьогодні презентоване понад 3 200 місцевими й регіональними кооперативами, має 25 млн. членів-споживачів, 70 млрд. євро товарообігу, 300 000 службовців і 30 000 магазинів з доступними за ціною товарами по всій Європі [3]. Незважаючи на скорочення кількості, провідні позиції в європейському кооперативному русі продовжують обіймати споживчі кооперативи Іспанії, Італії, Данії, Фінляндії, Швеції, Великобританії.

80-і рр. XX ст. ознаменувалися в Західній Європі відродженням виробничих і робітничих кооперативів. З метою активного просування цієї форми кооперативної організації було створено Європейську конфедерацію робітничих кооперативів, соціальних кооперативів та соціальних і спільно керованих підприємств (SECOP). Ця організація представляє інтереси понад 65 000 кооперативів і спільно керованих підприємств, власниками й одночасно робітниками-учасниками яких є 1,3 млн. осіб по всій Європі [2]. Економічна діяльність робітничих кооперативів здійснюється в металургії, машинобудуванні, будівництві, деревообробній і меблевій промисловості, у текстильній і швейній галузях, а також на транспорті. Є кооперативи працівників, що надають інтелектуальні й культурні послуги (кооперативи у сфері засобів масової інформації, освіти, професійної підготовки, мистецтва, організації дозвілля, соціального забезпечення, екологічної діяльності). Частина розглянутих кооперативів (приблизно 1800) можна охарактеризувати як кооперативи соціальної інтеграції, оскільки вони забезпечують роботою понад 25 000 осіб, що є соціально незахищеними перед ринковою стихією і потребують соціальної реабілітації (інваліди, хронічні безробітні, колишні ув'язнені, наркомани, іммігранти тощо). Значний досвід зі створення таких кооперативів накопичено в Італії, Португалії, Швеції. Зокрема італійську соціальну кооперативну модель було визнано в Європі як зразкову та рекомендовано до застосування. В Італії уряд підтримав ініціативу створення спеціальних кооперативних фондів для фінансування початкового періоду діяльності знову створених виробничих кооперативів. Практикується створення виробничих кооперативів і на основі підприємств, викуплених працівниками у власників.

Одним з елементів європейського кооперативного руху, що динамічно розвивається, є фінансовий сектор, який спеціалізується на наданні кредитних, ощадних і страхових послуг. Статистичні дані Європейської асоціації кооперативних банків (ЕАСВ) свідчать, що кооперативні банки мають сильні позиції в європейському банківському секторі та всій економічній системі країн Європейського Союзу. Вони впли-

вають на щоденне життя майже 160 млн. громадян. Структура європейських кооперативних банків включає понад 4 000 місцевих і регіональних банків, приблизно 60 000 банківських відділень, 49 млн. членів і 750 000 співробітників, яким в такий спосіб надано робочі місця [4].

Більшість кооперативних банків характеризуються високою капіталізацією, одержують стійкі доходи, надаючи кредитні послуги, і багато хто має високі показники кредитоспроможності позичальників.

Середня частка європейських кооперативних банків на ринку банківського сектору складає приблизно 20 % (по депозитах). У деяких країнах ця частка є значно більшою. Так, у Франції кооперативні банки контролюють 60 % ринку депозитів, у кооперативних банках Німеччини зосереджено 21 % депозитів і обслуговується 30 млн. клієнтів, в Італії — 21 % депозитів і майже 8 млн. клієнтів, у Нідерландах — 38 % депозитів і 9 млн. клієнтів, в Австрії — 33 % депозитів і 4,3 млн. клієнтів, у Фінляндії — 32 % депозитів і більш чим 3 млн. клієнтів [4].

Кооперативні банки є основними кредиторами для фермерських господарств і фінансують 32 % європейських малих і середніх підприємств (SMEs). В Франції, Італії і Німеччині цей показник істотно вище.

На фінансовому ринку в сегменті страхування працюють страхові кооперативи і товариства взаємного страхування, що пропонують різноманітний асортимент своєї продукції за доступною ціною: страхування здоров'я, страхування на випадок хвороби, від нещасного випадку, знепрацездатності. З десяти країн світу з високою часткою страхових кооперативів і товариств взаємного страхування вісім — європейські. Ймовірно, Франція — країна, де подібна кооперативна форма є однією з найбільш могутніх, оскільки нею охоплено 58 % французького ринку необов'язкового страхування, при цьому забезпечуються роботою приблизно 20 000 осіб.

Презентовано в західноєвропейському кооперативному русі й житлово-будівельну кооперацію. Механізми її діяльності та накопичений досвід цілком застосовні до українських реалій, оскільки держава фактично відмовилася від будівництва доступного соціального житла, а будівництво, що ведеться недержавними структурами, орієнтується, насамперед, на заможних громадян, частка яких у нашому суспільстві є невеликою. Така кооперативна форма, при належному її розвитку, могла б стати одним з дієвих інструментів реалізації соціальної житлової політики, забезпечення якісним житлом працівників бюджетних сфер, робітників, службовців, молоді.

Скандинавські країни (особливо Норвегія і Швеція) були дійсно першими, де з'явилися справжні житлові кооперативи. У Швеції існують дві національні кооперативні організації. HSB — житловий кооператив, що має статус Національної Федерації і поєднує регіональні товариства HSB. Про роль HSB у будівельній індустрії країни говорить той факт, що кожний десятий будинок побудований силами цього житлового кооперативу. До структури HSB входить фінансова одиниця — ощадний банк, що дозволяє потенційним членам кооперативу накопичувати гроші на спеціальному рахунку [7]. Ще однією національною кооперативною організацією, яка діє в будівельній індустрії Швеції, є Riksborgen. Вона функціонує як компанія, що поєднує будівельні спілки, житлові асоціації й інші національні кооперативні асоціації. Ос-

новна мета Riksborgen — сприяння житловим асоціаціям і підтримка житлово-будівельної кооперації. Будь-яка зацікавлена організація може стати членом Riksborgen за допомогою придбання акцій у Riksborgen. Ініціаторами створення Riksborgen свого часу стали профспілки будівельників. На сьогодні діяльність Riksborgen не обмежується винятково будівництвом, але проникає і в інші сфери міського господарства: комунальне обслуговування, управління муніципальною власністю й надання послуг, пов'язаних з утриманням житла. На Riksborgen припадає одна десята житла, побудованого у Швеції. Надання фінансових послуг ощадною асоціацією Riksborgen стимулює шведів купувати й житло, побудоване Riksborgen. В останні роки HSB і Riksborgen залучаються міською владою до рішення такої проблеми, як задача внаслідок муніципального житла та перетворення його на кооперативне.

Житлові кооперативи в Норвегії стали, за визнанням самих норвежців, одним з головних інструментів створення суспільства добробуту в цій країні протягом другої половини XX ст. На національному рівні житловими кооперативами охоплено 15 % усього житлового фонду країни. Житловий кооперативний сектор Норвегії представлений Норвезькою Федерацією асоціацій житлових кооперативів (NBBL), що включає близько 100 асоціацій житлових кооперативів, які поєднують більш 660 000 індивідуальних членів. Це — високий показник, якщо враховувати, що все норвезьке населення — ледве більше за 4,5 млн. осіб [6].

У Данії житловий кооперативний сектор контролює майже 20 % усього житлового фонду країни. У Німеччині потреба робітників, службовців і середніх шарів населення в житлі задовольняється за допомогою житлової кооперації на 30 %.

Зберігаючи свої позиції в будівельному секторі міської економіки, житлова кооперація західних країн розвивається в напрямку диверсифікованості економічної та соціальної діяльності. Так, житлово-будівельні кооперативи і кооперативи, що займаються комунальним розвитком, зорієнтовані на задоволення особливих потреб людей похилого віку (у першу чергу, їх більш високу потребу в соціальному забезпеченні й у додаткових послугах (покупка товарів, прибирання, готування їжі, читання вголос тощо). Одні забезпечують необхідні житлові умови для самотніх, інвалідів, іммігрантів, бездомних або розселяють одержувачів соціальних допомог в будинки, де живуть переважно сім'ї. Інші ж зосередили зусилля на наданні основних комунальних послуг, таких як видалення відходів, водопостачання й поліпшення санітарних умов.

Висновки. Наведені характеристики основних кооперативних форм, якими, насамперед, презентовано західноєвропейський кооперативний рух, свідчать не тільки про їхню економічну активність, але й підтверджують їх очевидну соціальну спрямованість. Обмежені обсяги статті не дозволили розглянути відносно новий напрямок кооперативної діяльності, також підтверджуючий її соціальний характер: надання специфічних вузькогрупових соціальних послуг. Відхід держави від розвитку соціальних і медичних послуг викликав активний розвиток самопомогі в цих галузях, що стимулювало кооперативи до розробки стратегій створення альтернативних систем надання допомоги за доступними цінами, які (системи) контролюються користувачами, демократично керуються і створюються на місцях. Часто подібні коопе-

ративи є єдиним каналом, за допомогою якого не настільки багаті громадяни можуть одержати доступ до основних соціальних послуг. Кооперативи з надання соціальних послуг для ризикованих груп населення є відносно новими. Вони стали результатом кризи суспільної системи соціального захисту в багатьох пост-індустріальних країнах. У промислово розвинених країнах кооперативи сприяють реінтеграції маргінальних груп населення, вирішуючи соціальні проблеми хронічних безробітних, безробітної молоді, наркоманів. Зростанню соціальних послуг, наданих кооперативними організаціями, значною мірою сприяє зацікавленість урядів, готових передати частину сектору суспільного медичного обслуговування комплексній кооперативній системі. Соціальний потенціал кооперативів у сфері соціальних послуг не вичерпаний, подібний напрямок має потребу в осмисленні і глибокому науковому дослідженні. Державі необхідно звернути увагу в першу чергу на соціально-економічні можливості кооперативних структур як системоутворювального елемента соціальної економіки – фактора демократизації суспільства й соціальної стабільності.

УДК 04:6588

ЛІТЕРАТУРА

1. COGECA (General Confederation of Agricultural Cooperatives in the European Union): History and Objectives // <http://www.copa-cogeca.be>.
2. <http://www.ensie.org/upload/CECOP.ENG.doc>.
3. <http://www.eurocoop.org/cooperatives/en/pdf/ConsumerCooperatives08.pdf>
4. <http://www.eurocoopbanks.coop/>
5. International Co-operative Alliance. Annual Report 2006. — 54 p.
6. NBBL Norwegian Federation of Co-operative Housing Associations // www.ica.coop/housing/members.
7. This is HSB // www.hsb.se.
8. Westlund H. Employment in the Swedish Social Economy // Review of International Co-operation. — 2002. — Vol. 95, № 1. — P. 97—103.
9. Пантелеймоненко А.О. Третій сектор: кооперативи як особлива форма неприбуткових організацій // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 9. — С. 11—15.

Надійшла до редколегії 20.02.09р.

Л.В. Яровий

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Розглянуто та проаналізовано поняття інформаційних ресурсів підприємства, шляхи та методи формування, їх вплив на мікро- та макро- середовище підприємства. Наведена динаміка розвитку інформаційних ресурсів на світовому ринку.

Ключові слова: інформаційні ресурси, інформація, засоби обробки інформації, динаміка розвитку інформаційних ресурсів

Вступ. Науково-технічна революція сприяла підвищенню ролі інформаційних ресурсів в діяльності світового господарства. На сучасному етапі суспільного розвитку інформатизація економіки та інших сфер життя стала центральним соціально-економічним процесом в усіх розвинутих країнах. Бази даних, волоконно-оптичні лінії зв'язку, персональні ЕОМ м — усе це складові частини, або елементи експлуатації інформаційних систем. Ця система стала основою формування нової моделі економічного зростання окремих країн, сприяла появі нової парадигми розвитку сучасної цивілізації. «Країна, яка є лідером у світі по комп'ютерах та штучному інтелекту, писав журнал «Тайм», буде тримати в своїх руках ключ до економічного та технічного розвитку ...» [3, с. 13].

Постановка проблеми. Інформація — це сукупність знань, даних про матеріальний світ, закономірності й тенденції його розвитку. Вона позитивно впливає на зростання продуктивності праці, ресурсозберігаючі технології, поліпшення якості послуг. Вчені й спеціалісти говорять про соціальне значення інформації, вказують, що інформація — це не лише знання, а й влада [1, с. 51]. Управління інформацією є, по суті, управлінням соціальними й економічними процесами.

It is considered and the analyzed concepts of informative resources of enterprise, ways and methods of their forming, and also in swam on micro- and macro-environment of enterprise. The world dynamics of development informative resources is considered. New tendencies are lighted up on world markets of informative resources and treatment of information.

Keywords: informative resources, information, facilities of treatment information, loud speaker of envelopment of informative resources

Через це проблеми розповсюдження інформації, широкого її використання набувають не лише суто економічного, а й політичного характеру як у межах окремої країни, так і на міжнародній арені. З огляду на це вивчення проблеми обсягів та якості інформації для діяльності підприємств набуває все більшої актуальності.

Результати дослідження. Інформаційні ресурси суспільства характеризують загальний рівень розвитку продуктивних сил і передусім самої людини. Тому не випадково, що найбільш жорстка конкуренція у світі в сучасних умовах відбувається саме у сфері науки, бо лідерство у цій сфері в кінцевому результаті забезпечує перевагу в усіх інших сферах діяльності, включаючи економічну та військову. Уявлення про інформацію як економічний ресурс почало формуватися відносно недавно, в кінці 60-х років. Проте «ресурсом» у сучасному розумінні цього слова інформація стала лише останнім часом. Сучасні уявлення про різні ресурси пов'язуються насамперед з їх крупномасштабністю і, як результат, з індустріальними методами роботи з ними [1, с. 153]. Відносно інформації таке становище склалося коли в суспільстві сформувалось її справді масове виробництво та використання, були створені і впроваджені принципово нові види техніки для обробки, зберігання й передачі

©Л.В. Яровий, 2009